

STADSHOLMEN

BARNÄNGENS GÅRD 3

Tegelviksgatan 46-52, 52 A-C

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreserveratet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

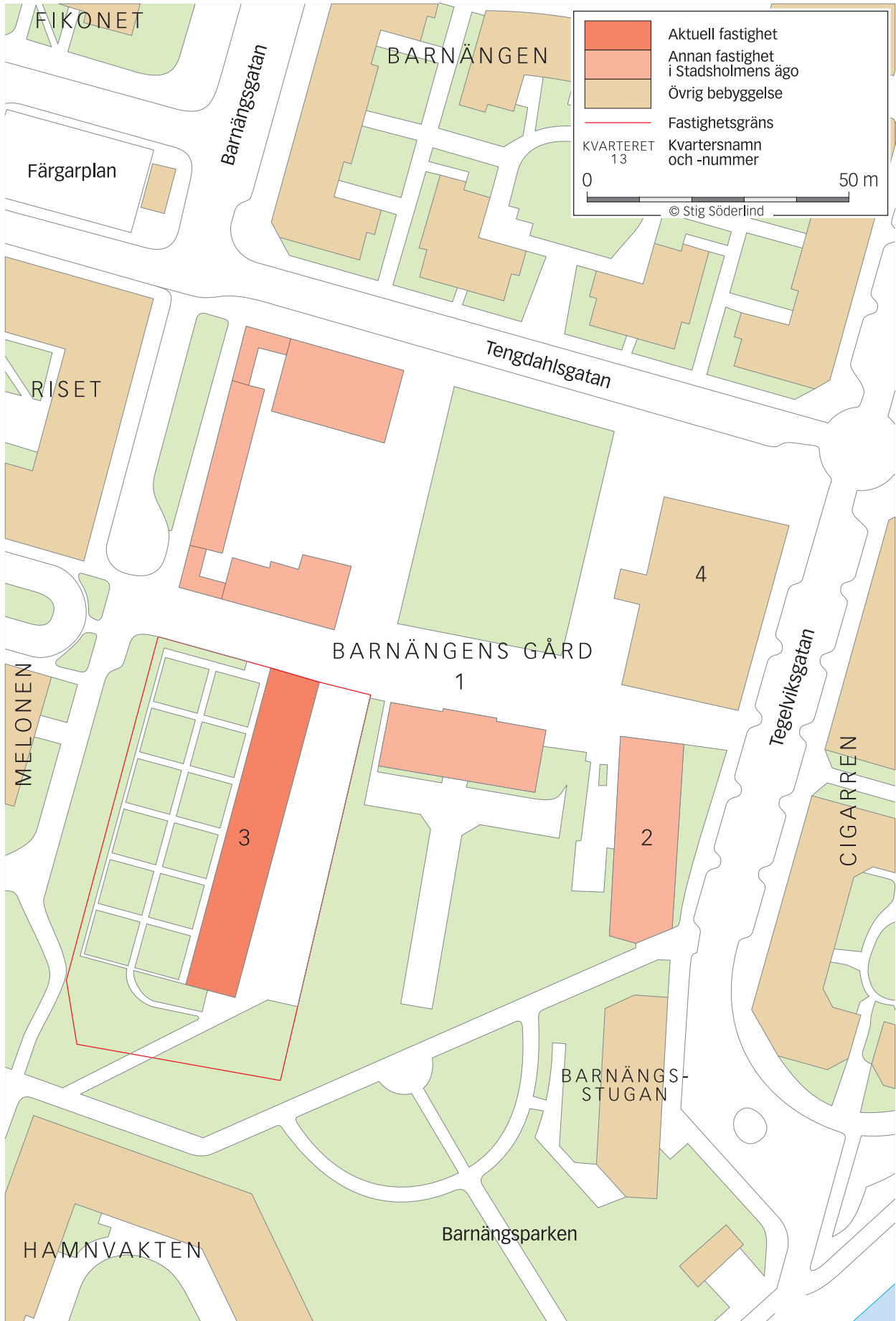
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsammans med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

VY ÖVER FASTIGHETEN 1958. FOTO: L AF PETERSENS. SSMF7772

Det tvåvåninga stenhuset på Barnängens gård 3 uppfördes 1741 som ett verkshus för Barnängens fabriker. I byggnaden fanns logement med väggfasta våningssängar, presshus, överskäreri, ruggningsrum och på vinden torkkramar. Sedan 1830-talet har det främst inrymt arbetarbostäder.

Byggnaden är den äldsta befintliga byggnaden sedan Barnängens fabriker, dess stomme och volym är bevarad från byggnadstiden 1741. Även vindsfönstrens muröppningar i östra och västra fasaderna är ursprungliga. Vad som präglat det före detta verkshuset är den genomgripande ombyggnaden vid sekelskiftet 1900. Yllemanufakturernas arbetare hade arbetat och bott i byggnaden under 1700-talet. I och med ombyggnaden 1900 förstärktes detta drag genom att flygeln förvandlades till en utpräglad arbetarbostadslänga med många små lägenheter och trångbodda familjer.

I trapphusen finns fyllningsdörrar, foder och socklar från sekelskiftet 1900 men även äldre helfranska trefyll-

ningsdörrar, foder med kraftig profil samt dörrtrycke av äldre modell och franska gångjärn. I flera lägenheter finns äldre inredningsdetaljer såsom brädgolv, kakelugnar, fyllningsdörrar och profilerade foder.

Kvarteret Barnängens gård är en av stadens historisk mest betydelsefulla industrimiljöer, både genom sin ålder, långa kontinuitet och tillverkningens omfattning. Till den samhälls- och industrihistoriska betydelsen hör att fabriken under glansperioden på 1700-talet var Stockholms största arbetsplats och Sveriges största textiltillverkare.

Miljön är viktig för förståelsen av äldre tiders patriarkala företagsstruktur med ägarfamiljens påkostade bostad som självklar mittpunkt bland de

GRINDEN TILL BARNÄNGENS TEXTILFABRIK 1906. DEN AKTUELLA BYGGNADEN SYNS TILL HÖGER. FOTO: LARSSONS ATELJÉ. SSMC000567

övriga enklare byggnaderna. Karaktäristiskt för den herrgårdslänkande miljön är att den är tydligt avskild från den omgivande staden i en egen, strikt hållen plan.

Barnängens Gård 3 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Det tidigare avskilt belägna området kring Nytorget och Hammarby sjö blev ett centrum för textilnäringen i den första etappen av Stockholms industrialisering. Redan under 1600-talets senare del etablerades textilindustri i den så kallade Malongen vid Nytorget och vid Färgaregården och Barnängen. De förhållandevis stora skarorna textilarbetare och deras familjer hade särskilt problematiska levnads- och arbetsförhållanden. Flertalet bodde mycket trångt inom fabriks-

anläggningarnas gränser eller i utkantsbebyggelsen i Vita Bergen.

Parallellt med industrierna fanns i den gleset bebyggda trakten stora trädgårdar, däribland Groens Malmgård, som gav Malmgårdsvägen sitt nuvarande namn. Mer stadsmässig, sammanhängande bebyggelse uppfördes under 1700-talet vid Nytorget och längs Malmgårdsvägen som ledde till Vintertullen vid Hammarby sjö och till vintervägen över isen mot Värmdö.

Idag utgörs området av en unik sammansättning av låga trä- och stenhusområden från 1700- talet och 1800-talets första hälft, grönskade gårdsmiljöer i sluttningen mot Vitabergsparken och bostadshus från senare delen av 1900-talet. Områdets långa bebyggelsehistoria har inneburit att dess omgivning gått från lantlig utkant via industri och hamn till moderna bostadsområden.

Kvartersnamnet Barnängen förekommer tidigast

STENHUSET PÅ BARNÄNGENS GÅRD 3 UPPFÖRDES 1741. FOTO: J. MALMBERG

i några gårdshandlingar vid mitten av 1600-talet och har sitt ursprung i 1500-talet, då området kom att införlivas med Danviks hospital, som avsåg att anlägga ett barnhospital vid Hammarby sjö. Vid sekelskiftet 1600 förekommer namnet ”Barnestuguängen” vilket sedan övergick till ”Barnängen”. 1674 förekommer namnet på en av stadsingjören Johan Holm uppräta karta över tomterna intill, med uppgiften om en gård på Barnängen. Först 1691 planlades Barnängsområdet efter symmetriskt rutnätsmönster. På stadsplanen anges för en tomt som motsvarar läget för aktuell fastighet; ”H. Commissionären Jacob Gavelius intagit och stängt”.

HISTORIK

Fastighetshistorik

Gavelius etablerade textilindustri

Jacob Gavelius var klädesimportör för armen med manufakturprivilegier. År 1691 fick han tillstånd att etablera en textilindustri för kläde, ett kraftigt tyg av fin ull, på Barnängen. Samma år lät han uppföra byggnader, det första var ett timmerhus där fabriken

första väveri inrättades. Alla hus uppfördes i trä men kom att ersättas av stenhus under 1700-talet. Gavelius levererade så väl det kraftiga ulltyget som uppsydda kläder till armén. Dessutom räckte produktionen även till viss civil efterfrågan. Efter Gavelius död 1698 övertogs rörelsen av den blivande svärsonen Hans Ekman. Verksamheten gick bra till en början men dess efterfrågan minskade allt eftersom och låg nere i början av 1700-talet.

Vid en inventering 1724, i samband med att Riddarhuset gick in som delägare, beskrivs området med den tidigare nämnda väveribyggnaden, en ”lust- och blomsterträdgård” med åttkantigt, murat lusthus i mitten, stall, färgeri- och bostadshus. Här stod även en portvakts- och trädgårdsmästarebostad samt ytterligare ett antal mindre byggnader för såväl industriverksamhet som för driften av gården med djurhållning och viss odling.

Bröderna Apiaries framgångsrika ylleväveri

År 1762 sålde Riddarhuset Barnängen till bröderna Eric Salander och Hans Reinhold Apiarie som lät ut-

I TRAPPHUSEN FINNS FYRFYLLNINGSDÖRRAR, KALKSTENSGOLV OCH TRAPPOR MED SMIDESRÄCKEN. FOTO: J. MALMBERG

vidga såväl markegendomen som bebyggelsen. Bland annat uppförde de huvudbyggnaden 1767-1769 som markerade inledningen till en omdaning av fastigheten under de nästföljande decennierna till en modern, herrgårdsliknande miljö. Barnängens ylleväveri var det största i Stockholm under större delen av 1700-talet och var vid 1760-talet Stockholms största arbetsgivare med 725 arbetare.

Ägare och verksamheter på 1800-talet

Fastigheten såldes 1804 till fabrikören och stadsmajoren Johan Peter Gladberg men dess verksamhet minskade i omfång. Trots investeringar och nya ägare var den utan framgång. År 1829 såldes verksamheten till ett bolag som skulle inrätta en skola för ”uppfostran av gossar” efter den Hillska metoden. Den så kallade Hillska skolan lät bygga om husen efter verksamhetens behov, men på grund av ekonomiska problem lades den ned 1846.

Två år senare köptes fastigheten av Aftonbladets grundare, Lars Johan Hierta, som återupptog indu-

striverksamheten genom sidentillverkning. Hierta importerade maskiner och redskap för en modern industritillverkning. Han bodde i huvudbyggnaden tillsammans med sin familj och hade ett rikt umgängesliv. Verksamheten var dock inte lönsam och såldes succesivt av innan den 1867 lades ned helt.

Stockholms Bomullsspinneri- och Väveri AB

Under 1870-talet köpte Stockholms Bomullsspinneri- och Väveri AB fastigheten i etapper. I samband med detta styckades den upp till tre och satte igång en byggnadsverksamhet genom tillskott av nya fabrikslokaler. Initialt gick verksamheten bra men mot 1900-talets mitt behövde man rationalisera och koncentrera verksamheten. Redan 1904 hade 2/3 av Barnängsområdet sålts till Stockholms stad som lät planlägga området med rätvinkliga kvarter. 1952 såldes den kvarvarande manufakturtomten. Sedan 2001 ägs Barnängens gård 2 och 3 av Stadsholmen och sedan 2002 äger de även Barnängens gård 1.

I LÄGENHETERNA FINNS PROFILERAD SMYGPANEL OCH FYLLNINGSDÖRRAR. FOTO: J. MALMBERG

BYGGNADSHISTORIK

Barnängens yllemanufakturs verkshus

År 1741 uppfördes byggnaden i två våningar av sten och tak av tegel. Som manufakturbyggnad var verkshuset för sin tid mycket stort och många funktioner och arbetare skulle rymmas inom dess murar. I en beskrivning från 1745 ges en detaljerad bild av husets inre. I dess södra del fanns utrymmen vars funktioner sammanhängde med specifika led i klädestillverkningen. I dess norra del fanns kokspisförsedda bostadsrum som också användes till arbete. På vindsvåningen var fyra klädesramar och fyra kardställningar. Överst fanns en torkvind. I södra ändan av byggnadens bottenvåning låg pressrummet.

I rummen förekom omväxlande gröna kakelugnar av modell mindre och så kallade järnkakelugnar. I bostadsrummen fanns väggfasta våningssängar och i en del av dem fanns murade kökspisar med kakelugn.

I byggnadens södra del låg överskäreri, pressrum och ruggningsrum. Under byggnadens norra del fanns en bjälkkällare.

Ombyggnad

Under 1830-talet, när fastigheten övertogs av Hillska skolan, genomfördes en allmän upprustning och huset byggdes om för dess nya funktion. Byggnaden kom främst att inrymma logement för eleverna vilket medförde att några få större salar kom att ersätta verkshusets många rum. Rummen inreddes med pardörrar och kakelugnar. Alla trappor byggdes i sten och förstugorna fick kalkstensgolv. Det är möjligt att fönstrens storlek ökade i samband med skolans ombyggnad.

Stockholms bomullsspinneri- och väveri AB:s ombyggnad

Omkring sekelskiftet 1900 byggdes huset om till 20 små arbetarbostäder efter ritningar av Knut Hauffman. Ytterligare ett trapphus byggdes mellan de två befintliga. Fyra lägenheter var större än övriga med kök och rum med kakelugn. I bottenvåningens sydligaste del inrymdes en samlingssal med egen entré och veranda. I samband med att arbetarbostäderna byggdes så uppfördes en tillbyggnad med tvättstuga mot flygelns södra gavelfasad.

Under 1920-talet fanns en specieriffär i bottenvåningen mot norr. Vid samma tidpunkt inreddes en samlingssal med öppenspis på vindsvåningen. Därefter har flera förändringar skett, framförallt 1949 då fönster utbyttes och små lägenheter slogs samman till större med moderniserade kök och badrum.

Upprustning och renovering

1995 moderniserades lägenheterna med ny köksinredning och badrum. Planlösningarna bevarades till stor del och så även inredningssnickerier.

BYGGNADSBESKRIVNING

På byggnadens norra gavel ansluter det före detta fabriksområdets putsade och järngrindsförsedda portal från 1790-talet. Mot väster finns en trädgård med odlingslotter som är omgiven av rött trästaket och smidesgaller. Längs gallret står hamlade lindar. Öster om byggnaden är marken gruslagd.

Exteriör

Byggnaden är ett tvåvåningshus med en mindre tillbyggnad på den södra gaveln. Det står på en murad och putsad sockel och fasaderna är slätputsade med en profilerad takfot. Taket är brutet och plåtlagt med plåtskodda skorstenar. Fönstren är till största del rektangulära med mitt- och tvärpost, till vindsvåningen finns dock låga kvadratiske fönster. På husets östfasad finns fyra trapphusentréer. Framför två entréer finns fritrappor av sten med smidesräcke. På den södra tillbyggnaden finns sentida dörrar. Dörrarna består av pardörrar av trä med fyllningar, glasade partier och ovanfönster. Några entréer har innandörrar.

Interiör

Byggnaden innehåller 15 lägenheter samt några lokaler.

Dess interiör präglas av ombyggnaderna under 1800-talet och renoveringen vid sekelskiftet 1900. Trapphusen är utformade med golv och trappor av kalksten, smidesräcke med dekorativa avslut och väggar och tak är putsade och målade. Lägenhetsdörrarna består främst av halvfranska enkeldörrar med fyra fyllningar och samtida foder från sekelskiftet 1900. Det finns även äldre helfranska trefyllningsdörrar med kraftiga foder av 1700-talskaraktär samt dörrtrycke av äldre modell och franska gångjärn.

I lägenheterna finns äldre brädgolv, fyllningsdörrar med profilerade foder och smygpanel samt kakelugnar. Kök och badrum präglas av moderniseringen under 1990-talet. Det finns dock enstaka äldre fast skåpsinredning i köken.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersätliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktbehandlingsmaterial som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.